

Оксана Клименко

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка відділу проблем розвитку
національного законодавства
Інституту законодавства Верховної Ради України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6509-902X>
oksana_home@ukr.net

Юрій Данилюк

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач сектору законопроектних робіт
відділу проблем розвитку національного законодавства
Інституту законодавства Верховної Ради України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7342-8345>
danyliuk.y@ukr.net

УДК 342.53

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СТАТУС НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Метою статті є визначення сучасних тенденцій розвитку інституту правового статусу народного депутата України на основі дослідження законодавчих ініціатив, поданих на розгляд Верховної Ради України.

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань розвитку інституту правового статусу народного депутата України. З огляду на важливість обов'язків народного депутата України можна констатувати його визначальну роль у державному механізмі. Встановлено, що нині найдискусійнішими залишаються, зокрема, питання депутатської недоторканності, імперативного мандата, особистого голосування народних обранців, розміру заробітної плати, дотримання норм депутатської етики. Ці питання вже неодноразово були предметом законодавчих ініціатив, що подавалися на розгляд Парламенту багатьох скликань. Доведено, що пропонувані законодавчі механізми за порушення порядку особистого голосування народними депутатами передбачали: встановити відповідальність (переважно кримінальну); запровадити особисте голосування за допомогою електронної системи із застосуванням сенсорної клавіші з фіксацією результатів голосування тощо. Аналіз законопроектів стосовно заробітної плати парламентарів показав, що вони мали на меті встановити, зокрема, таке: граничний розмір заробітної плати; заборону збільшення розміру заробітної плати та інших матеріальних винагород протягом

чинності повноважень народних депутатів тощо. Що стосується дотримання парламентарями норм депутатської етики, то законопроекти запроваджували такі новації: створення Служби парламентського пристава; встановлення адміністративної відповідальності народних депутатів, посадових осіб, громадян за порушення дисципліни та норм етики на пленарному засіданні Парламенту та ін.

Важливі вектори розвитку законодавства про статус народного депутата України об'єктивно відображені у відповідних програмних і директивних документах.

У контексті вирішення питань про особисте голосування парламентарів та дотримання норм депутатської етики науковці пропонують: за порушення народними депутатами обов'язку особисто голосувати на засіданнях Верховної Ради України встановити політичну відповідальність, яка має наставати у формі формалізованих (правових) санкцій, що застосовуються до суб'єктів прийняття політичних рішень; запровадити в Україні інститут заступника депутата парламенту, що сприятиме вирішенню проблеми “кнопкодавства”; ухвалити кодекс поведінки депутатів як дієвий інструмент підтримки депутатської етики, чинник ствердження суспільної довіри та партнерських відносин між владою і громадянами.

Ключові слова: статус народного депутата України; неособисте голосування народних депутатів; розмір депутатської заробітної плати; депутатська етика; законопроект.

Питання правового статусу народного депутата України становлять один із важливих інститутів конституційного права. Як ключовий у структурі парламентського права цей інститут співвідносять із загальним процесом демократизації держави та суспільства. В умовах системних конституційних трансформацій у країні, що обтяжені, крім іншого, тривалістю конституційної кризи, питання правового статусу парламентаря стають предметом загальносуспільної уваги, зокрема в оцінках його ролі у політичних і суспільних процесах, соціального профілю та морального портрета. Це детермінує наукову думку та фахові розвідки у цьому напрямі, а також активізує законотворчі процеси. Проведення ж наукових досліджень законодавчих ініціатив, що вносяться на розгляд Верховної Ради України, являють собою науковий інтерес насамперед у контексті окреслення перспектив розвитку цього правового інституту.

Метою дослідження є визначення сучасних тенденцій розвитку інституту правового статусу народного депутата України на основі дослідження законодавчих ініціатив, поданих на розгляд Верховній Раді України.

Проблемні питання вдосконалення законодавчого регулювання статусу народного депутата України завжди були предметом відповідних наукових досліджень, зокрема таких учених, як Т. Василевська, Г. Волянська, О. Даниляк, С. Кампо, С. Колесніченко, І. Снігур, В. Ярошенко та ін. Найбільш дискусійними нині серед них є питання щодо: депутат-

ської недоторканності, імперативного мандата, особистого голосування народних обранців, розміру депутатської заробітної плати, дотримання норм депутатської етики.

Рівень розвитку демократії у будь-якій країні визначається можливістю її громадян брати участь у здійсненні публічної влади, реально впливати на внутрішню і зовнішню політику держави, процеси державного будівництва, законотворення, розвитку у різних сферах загальносуспільного життя.

Парламент як інститут представницької демократії відіграє важливу роль у забезпеченні взаємодії між суспільством і державою, громадянами і владою. Відповідно до ст. 76 Конституції України Верховна Рада України складається із 450 народних депутатів України¹, які є представниками Українського народу, уповноваженими протягом строку депутатської каденції здійснювати повноваження, передбачені Конституцією та законами України. Основними обов'язками парламентаря є дбати про благо України і добробут Українського народу, захищати інтереси виборців та держави. Їх виконання депутат здійснює шляхом участі у реалізації законодавчої, установчої та контрольної функцій Верховної Ради України. Тож конституційна модель статусу народного депутата України засвідчує його визначальну роль у державному механізмі.

Під час парламентської реформи, у межах якої взято за мету підвищити якість українського парламентаризму, питання статусу народного депутата України набули нових актуальних змістів, що зумовлює увагу науковців, зокрема й авторів цього дослідження². Серед найбільш дискусійних – питання депутатської недоторканності, імперативного мандата, особистого голосування народних обранців, розміру депутатської заробітної плати, дотримання норм депутатської етики, що отримали втілення у відповідних законодавчих ініціативах, внесених на розгляд Верховної Ради України. Їхній аналіз дає можливість окреслити основні концепти змін у проекції перспектив оновлення статусу народного депутата України.

Так, факти неособистого голосування народних депутатів завжди траплялися у практиці діяльності Парламенту. Конституційний Суд

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 09.12.2020).

² О. Клименко та Ю. Данилюк, 'Конституційно-правовий статус народного депутата України: проблемні питання та підходи до їх вирішення' (2020) 4 Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України 50–9; Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин (на основі аналізу законопроектів, включених до порядку денного другої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання), т 17 (Зайчук В ред, СПД Чалчинська Н В 2020) 83–121; Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин (на основі аналізу законопроектів, включених до порядку денного сьомої сесії Верховної Ради України восьмого скликання), т 13 (Зайчук В ред, Інститут законодавства Верховної Ради України 2018) 63–121.

України (далі – КСУ) у своєму рішенні від 28 лютого 2018 р. № 2-р/2018 наголосив:

Основною формою діяльності Верховної Ради України є її пленарні засідання – періодичні зібрання народних депутатів України під час сесії парламенту, які відбуваються за встановленою процедурою, у визначений час та у визначеному місці. На пленарних засіданнях Верховна Рада України розглядає питання та приймає відповідні рішення, що належить до її компетенції, шляхом особистого голосування народних депутатів України.

<...> Процес розгляду законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради України – це обговорення законопроекту та голосування щодо нього. Крім того, обговорюються пропозиції до проекту закону. Обов'язковою умовою прийняття рішень парламентом є особиста участь народного депутата України у голосуванні, що є проявом його особистого волевиявлення і не залежить від виду та способу голосування³.

КСУ також відзначив:

Особисте голосування народного депутата України означає його безпосереднє волевиявлення з питань, які розглядаються парламентом. Незалежно від способу ухвалення рішень парламентом особисте голосування народного депутата України передбачає його особисту участь у процесі голосування та дотримання ним встановлених Конституцією України вимог щодо розпорядження народним депутатом України лише своїм правом голосу, заборони його делегувати, а також заборони примусу до передачі цього права. Недотримання вказаних вимог суперечить природі представницького мандата народного депутата України, який є представником Українського народу у Верховній Раді України, і принципу рівності статусу народних депутатів України⁴.

Вирішенню проблеми голосування замість народних депутатів, які перебували в залі засідань Верховної Ради України, або замість народних депутатів, які були фізично відсутні на засіданні парламенту – неособистого голосування народних обранців було присвячено чимало законодавчих ініціатив, які вносилися на розгляд Верховної Ради України багатьох скликань. Зокрема, пропонованими законодавчими механізмами передбачалося встановити відповідальність (переважно кримінальну) за порушення порядку особистого голосування народними депутатами (наприклад, за-

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про засади державної мовної політики” від 28 лютого 2018 р. № 2-р/2018 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>> (дата звернення: 09.12.2020).

⁴ Там само.

конопроекти від 8 лютого 2011 р. № 8086⁵, від 9 вересня 2011 р. № 9129⁶, від 19 грудня 2014 р. № 1522⁷, від 29 серпня 2019 р. № 1127⁸); запровадити особисте голосування за допомогою електронної системи із застосуванням сенсорної клавіші з фіксацією результатів голосування (наприклад, законопроекти від 18 березня 2011 р. № 8262⁹, від 31 березня 2011 р. № 8262-1¹⁰, від 8 вересня 2011 р. № 9122¹¹, від 3 лютого 2014 р. № 4029-1¹², від 31 березня 2014 р. № 4609¹³, від 14 січня 2015 р. № 1744¹⁴, від 11 вересня 2019 р. № 2120¹⁵); унормувати, що у випадку фіксування факту неособистого голосування народного депутата відповідне рішення переголосовується, а до проведення повторного голосування народний депутат, який порушив вимоги щодо особистого голосування, зобов'язаний покинути пленарне засідання і в подальшому позбавляється права брати участь у десяти пленарних засіданнях Верховної Ради (законопроект від 29 серпня 2019 р. № 0947¹⁶) тощо.

⁵ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запровадження відповідальності за порушення порядку особистого голосування народними депутатами України) від 8 лютого 2011 р. № 8086 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=39598> (дата звернення: 09.12.2020).

⁶ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення порядку особистого голосування народними депутатами України) від 9 вересня 2011 р. № 9129 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9129&skl=7> (дата звернення: 09.12.2020).

⁷ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за порушення порядку реєстрації та особистого голосування народними депутатами України) від 19 грудня 2014 р. № 1522 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53009> (дата звернення: 09.12.2020).

⁸ Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності народних депутатів України за неособисте голосування) від 29 серпня 2019 р. № 1127 <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66409> (дата звернення: 09.12.2020).

⁹ Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України (щодо особистого голосування народних депутатів України на пленарних засіданнях) від 18 березня 2011 р. № 8262 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39939> (дата звернення: 09.12.2020).

¹⁰ Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України (щодо удосконалення процедури особистого голосування народними депутатами України на пленарних засіданнях парламенту) від 31 березня 2011 р. № 8262-1 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=8262-1&skl=7> (дата звернення: 09.12.2020).

¹¹ Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України (щодо удосконалення процедури особистого голосування народними депутатами України на пленарних засіданнях парламенту) від 8 вересня 2011 р. № 9122 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=41081> (дата звернення: 09.12.2020).

¹² Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” (щодо заборони голосування шляхом підняття руки та забезпечення особистого голосування народними депутатами України) від 3 лютого 2014 р. № 4029-1 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4029-1&skl=8> (дата звернення: 09.12.2020).

¹³ Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України (щодо забезпечення особистого голосування народними депутатами України) від 31 березня 2014 р. № 4609 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4609&skl=8> (дата звернення: 09.12.2020).

¹⁴ Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України (щодо забезпечення особистого голосування народними депутатами України) від 14 січня 2015 р. № 1744 <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53568> (дата звернення: 09.12.2020).

¹⁵ Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України (щодо забезпечення особистого голосування народними депутатами України) від 11 вересня 2019 р. № 2120 <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66791> (дата звернення: 09.12.2020).

¹⁶ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо накладення стягнення на народного депутата за порушення вимог щодо особистого голосування) від 29 серпня 2019 р.

Слід відзначити, що 19 грудня 2019 р. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення особистого голосування народними депутатами України на пленарних засіданнях Верховної Ради України”¹⁷, яким внесено відповідні зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України)¹⁸, Регламенту Верховної Ради України¹⁹ та Закону України “Про статус народного депутата України”²⁰. Зокрема, КК України доповнено новою ст. 364² “Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України”, що криміналізує діяння, пов’язане з порушенням конституційних вимог про необхідність особистого голосування народним депутатом України на засіданнях Верховної Ради України²¹. Водночас, на нашу думку, доцільно було б розглянути й питання про запровадження посилені кримінально-правових санкцій за умисне повторне здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України.

Досліджуючи проблеми неособистого голосування у Верховній Раді України, О. Даниляк наголосив, що дотримання у парламенті конституційних процедур під час законодавчого процесу, зокрема й голосування за закони, є вкрай важливим і свідчить про спроможність/ неспроможність влади забезпечити дотримання принципу верховенства права, який закріплено в ст. 8 Основного Закону України. У суспільному і навіть в експертному дискурсі дії народних депутатів щодо неособистого голосування вважаються радше не злочином чи правопорушенням, а зводяться здебільшого до недотримання ними правил етичної поведінки. Проте неперсональне голосування, на думку вченого, є антиконституційним, адже порушує ч. 3 ст. 84 Конституції України, та протизаконним, оскільки суперечить п. 4 абзацу 1 ст. 24 Закону України “Про статус народного депутата”, ч. 2 ст. 37 і ч. 3 ст. 47 Регламенту Верховної Ради України²². Наведені аргументи слугують в

№ 0947 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0947&skl=10> (дата звернення: 09.12.2020).

¹⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення особистого голосування народними депутатами України на пленарних засіданнях Верховної Ради України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 404-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-20#Text>> (дата звернення: 09.12.2020).

¹⁸ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> (дата звернення: 09.12.2020).

¹⁹ Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>> (дата звернення: 09.12.2020).

²⁰ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>> (дата звернення: 09.12.2020).

²¹ Кримінальний кодекс України (н 18).

²² О. Даниляк, ‘Політико-правові аспекти неособистого голосування у Верховній Раді України’ (2018) 2 Стратегічна панорама 56.

обґрунтування передбаченої кримінальної відповідальності за діяння, пов'язане з порушенням конституційних вимог про необхідність особистого голосування народним депутатом України на засіданнях Верховної Ради України.

В. Ярошенко та С. Колесніченко вважають, що за порушення народними депутатами обов'язку особисто голосувати на засіданнях Верховної Ради України варто було б запровадити політичну відповідальність, яка має наставати у формі формалізованих (правових) санкцій, що застосовуються до суб'єктів прийняття політичних рішень. Наприклад, депутат, який уперше проголосував замість іншого народного обранця, повинен буде сплатити штраф до державного бюджету в розмірі 50 % від своєї місячної заробітної плати. Якщо такий вчинок повторюється, то це має стати підставою для позбавлення порушника депутатського мандата і встановлення заборони на можливість бути обраним на чергових виборах²³. Тобто, як бачимо, тут не йдеться про необхідність криміналізувати діяння, пов'язані з “кнопкодавством”.

Повсякчас актуальним було й питання стосовно розміру депутатської заробітної плати. Нині воно регулюється ст. 33 Закону України “Про статус народного депутата України”²⁴, за якою народному депутату встановлюється Верховною Радою України щомісячний посадовий оклад; надбавки до встановленого Верховною Радою України посадового окладу народному депутату здійснюються у розмірі, встановленому для членів Кабінету Міністрів України.

16 жовтня 2019 р. прийнято Закон України “Про внесення змін до Закону України ‘Про статус народного депутата України’ та до Регламенту Верховної Ради України щодо припинення відшкодування народному депутату України витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, у разі пропуску без поважних причин пленарних засідань Верховної Ради України або засідань комітетів Верховної Ради України”²⁵. Згідно з ним ч. 5 ст. ст. 33 Закону України “Про статус народного депутата України” доповнено абзацом другим, за яким:

Якщо народний депутат протягом календарного місяця упродовж однієї чергової сесії Верховної Ради України без поважних причин <...> не бере особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рі-

²³ В Ярошенко та С Колесніченко, “Політична відповідальність як чинник забезпечення демократичного розвитку в Україні” [2016] 272 (284) Наукові праці: науково-методичний журнал. Політологія 61.

²⁴ Про статус народного депутата України (н 20).

²⁵ Про внесення змін до Закону України “Про статус народного депутата України” та до Регламенту Верховної Ради України щодо припинення відшкодування народному депутату України витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, у разі пропуску без поважних причин пленарних засідань Верховної Ради України або засідань комітетів Верховної Ради України: Закон України від 16 жовтня 2019 р. № 196-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-20#Text>> (дата звернення: 09.12.2020).

шень Верховної Ради України на пленарних засіданнях Верховної Ради України або у більш як 50 відсотках засідань комітету Верховної Ради України, до складу якого його обрано, такому народному депутату не відшкодовуються витрати, пов'язані з виконанням депутатських повноважень, за відповідний календарний місяць²⁶.

Аналіз законодавчих ініціатив стосовно заробітної плати парламентарів, що вносилися на розгляд Верховної Ради України багатьох скликань, показав, що вони пропонували встановити таке: граничний розмір заробітної плати (з урахуванням всіх доплат і надбавок) – 23 мінімальних заробітних плат (від 16 листопада 2005 р. № 8449-2²⁷); заборону збільшення розміру заробітної плати та інших матеріальних винагород протягом чинності повноважень народних депутатів (від 22 листопада 2013 р. № 3682²⁸); обмеження максимального місячного розміру заробітної плати трьома розмірами мінімальної заробітної плати до завершення проведення антитерористичної операції (від 15 квітня 2015 р. № 2646²⁹); обмеження до 31 грудня 2015 р. максимального місячного розміру заробітної плати сімома розмірами мінімальної заробітної плати (від 15 квітня 2015 р. № 2647³⁰); що тимчасово, до стабілізації економічної ситуації в країні, місячна заробітна плата нараховується у розмірі однієї мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року (від 23 квітня 2015 р. № 2647-1³¹); зняття заробітної плати з народного депутата за прогули та порушення Регламенту Верховної Ради України (від 6 вересня 2019 р. № 1035-1³²) тощо. Таким чином, можна констатувати, що законопроекти з питань заробітної плати народних обранців переважно були спрямовані на встановлення обмеження її розміру.

²⁶ Про статус народного депутата України (н 20).

²⁷ Проект Закону про заробітну плату Президента України, Прем'єр-міністра України, інших членів Кабінету Міністрів України та народних депутатів України від 16 листопада 2005 р. № 8449-2 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=8449-2&skl=5> (дата звернення: 09.12.2020).

²⁸ Проект Закону про заборону збільшення розміру заробітної плати та інших матеріальних винагород народним депутатам України протягом чинності їхніх повноважень від 22 листопада 2013 р. № 3682 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3682&skl=8> (дата звернення: 09.12.2020).

²⁹ Проект Закону про внесення зміни до Прикінцевих положень Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" (щодо обмеження максимального розміру заробітної плати народних депутатів України та членів Кабінету Міністрів України задля соціальної справедливості) від 15 квітня 2015 р. № 2646 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54795> (дата звернення: 09.12.2020).

³⁰ Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про статус народного депутата України" (щодо обмеження максимального розміру заробітної плати народних депутатів) від 15 квітня 2015 р. № 2647 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54796> (дата звернення: 09.12.2020).

³¹ Проект Закону про внесення зміни до статті 33 Закону України "Про статус народного депутата України" щодо обмеження розміру заробітної плати від 23 квітня 2015 р. № 2647-1 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2647-1&skl=9> (дата звернення: 09.12.2020).

³² Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо зняття заробітної плати з народного депутата за прогули та порушення Регламенту від 6 вересня 2019 р. № 1035-1 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66713> (дата звернення: 09.12.2020).

Ще одне питання, яке потребує свого вирішення, стосується дотримання парламентарями норм депутатської етики. За визначенням ст. 8 Закону України “Про статус народного депутата України”³³ у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу. Неприпустимим є використання народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загально-визнаним нормам моралі, правам і свободам людини та громадянина, законним інтересам суспільства і держави. Народний депутат не повинен використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих, цілях.

Законопроекти, що перебували на розгляді у Верховній Раді України кількох скликань, задля забезпечення належної поведінки парламентарів та порядку у залі пленарних засідань пропонували такі законодавчі новації: створення Служби парламентського пристава – спеціального підрозділу Управління державної охорони України, що мав здійснювати державну охорону залу пленарних засідань Верховної Ради України, безпеку народних депутатів України у залі пленарних засідань, а також охорону майна, що забезпечує діяльність Верховної Ради України, яке розміщене у залі пленарних засідань (від 26 січня 2004 р. № 5036³⁴); встановлення адміністративної відповідальності народних депутатів, посадових осіб, громадян за порушення дисципліни та норм етики на пленарному засіданні Парламенту (від 15 липня 2016 р. № 4001а³⁵). Крім того, пропонувалося постановою Верховної Ради прийняти Кодекс добросовісної поведінки народних депутатів України (від 15 липня 2009 р. № 4827³⁶). На нашу думку, питання забезпечення безпеки у залі пленарних засідань є надзвичайно важливим і могло б бути вирішене, зокрема, за допомогою запровадження інституту парламентського пристава, враховуючи кращий зарубіжних досвід тих країн, де цей інститут вже функціонує.

На увагу заслуговують і деякі інноваційні ідеї. Так, одним із можливих способів, який поряд із завданням підвищення правової та політичної

³³ Про статус народного депутата України (н 20).

³⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо норм депутатської етики) від 26 січня 2004 р. № 5036 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17011> (дата звернення: 09.12.2020).

³⁵ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запровадження адміністративної відповідальності народних депутатів, посадових осіб, громадян за порушення дисципліни та норм етики на пленарному засіданні Верховної Ради України) від 15 липня 2016 р. № 4001а <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59771> (дата звернення: 09.12.2020).

³⁶ Проект Постанови про Кодекс добросовісної поведінки народних депутатів України від 15 липня 2009 р. № 4827 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35847> (дата звернення: 09.12.2020).

культури депутатського корпусу сприятиме покращенню ефективності роботи Верховної Ради України, є, на думку І. Снігур, запровадження інституту заступника депутата парламенту, оскільки це допоможе вирішенню і проблеми “кнопкодавства”³⁷. Такий інститут існує, зокрема, у Нідерландах, Швеції, Франції, Естонії, Люксембурзі. Як правило, заступника депутата парламенту обирають на тих самих виборах, що й депутата, і він, за відсутності депутата парламенту, виконує його обов’язки. Головними цілями впровадження такого інституту в українському парламенті є:

- 1) забезпечення присутності в сесійній залі 450 обранців (народних депутатів або заступників депутатів парламенту), тобто повного складу Верховної Ради України;
- 2) відмова від практики голосування народних депутатів України депутатськими картками своїх відсутніх колег;
- 3) створення у парламенті здорової (нової) атмосфери реальної роботи, реальної участі народних депутатів України в справах парламенту;
- 4) представлення (репрезентування) нового обличчя українського парламенту у світі³⁸.

На нашу думку, така ідея виглядає сумнівною, оскільки суперечить конституційному принципу особистого голосування народних обранців.

Питання депутатської етики стали предметом дослідження наукової праці “Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи”. Як наголошують її автори, актуальність і гострота проблеми дотримання депутатами Верховної Ради України норм депутатської етики є значно недооціненою суспільством. Адже саме в цьому криється одна з головних причин неефективної діяльності законодавчого органу країни та незадовільного виконання ним своїх функцій. Масове невідвідування депутатами засідань, різноманітні блокування часто роблять взагалі неможливим функціонування Верховної Ради України, а невідповідальне ставлення багатьох депутатів до законотворчої діяльності зумовлюють прийняття значної кількості законів низької якості або ж законів, спрямованих на захист особистих інтересів народних депутатів. Окреслюючи шляхи вирішення вказаних проблем, вчені відзначають, що у світовій практиці парламентаризму є три основні підходи до регулювання етичної поведінки парламентарів (про них ми вже наголошували): за допомогою непарламентських судових чи квазісудових органів, саморегулювання парламентом і змішана модель з елементами зовнішнього та внутрішнього контролю. В останньому підході йдеться про механізм,

³⁷ І Снігур, ‘Особисте голосування народних депутатів як спосіб реалізації парламентом своїх функцій’ (2011) 4 Вибори та демократія 27.

³⁸ С Кампо та Г Волянська, ‘Чи потрібні заступники народних депутатів?’ [2008] 3 (76) Правовий тиждень.

коли спеціальний орган підзвітний парламенту розслідує справи, надає свої висновки та рекомендації, а прийняття рішення залишається за самим парламентом³⁹.

Аналізуючи питання депутатської етики, Т. Василевська зазначає, що правила поведінки депутатів у багатьох країнах регулюються або різними правовими актами, або кодексами поведінки чи окремими правилами етики. При цьому вчена є прихильницею саме другого підходу. На її думку, кодекс поведінки депутатів стає дієвим інструментом підтримки депутатської етики, чинником ствердження суспільної довіри та партнерських відносин між владою і громадянами, якщо він цілісно позначає та регламентує основні етичні проблеми депутатської діяльності та системно й ефективно впроваджується у діяльність виборних представників центральної та місцевої влади. Кодифікація дає змогу більш рельєфно оформити, окреслити поле для вільного вибору та дій депутатів. Однак сама складність морального вибору, вагомість вирішення етичних дилем, обрання пріоритетів залишається в обрії особистісної відповідальності депутатів усіх рівнів влади⁴⁰. На наше переконання, така позиція є слушною. Крім того, відповідно до п. 52 Рекомендацій Місії Європейського Парламенту, визнаних постановою Верховної Ради України “Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України”⁴¹ як основа для внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, передбачено необхідність розробити та інституціоналізувати Кодекс поведінки народного депутата України. Його впровадження повинно відбуватися з урахуванням принципів всеосяжності, консультативності, прозорості та відповідно до кращої світової практики.

Нині, системно оцінюючи національне законодавство про статус народного депутата України, вважаємо, є підстави констатувати його достатню впорядкованість і наближення до європейських стандартів парламентської діяльності. Утім, слід звернути увагу на окремі проблемні питання у цій сфері, що потребують вирішення. Протягом багатьох скликань парламенту пропонувалися різні механізми їх розв’язання, що містилися у законопроектах. Проте більшість із них так і не були прийняті.

Питання статусу народного депутата України були предметом багатьох наукових досліджень. При цьому важливо, щоб вироблені юридичною

³⁹ Грина Суслова та Філіпп Флурі та Валентин Бадрак (ред), *Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи* (ЦДАКР 2017) 8, 23.

⁴⁰ Т. Василевська, ‘Кодекси поведінки депутатів як інструменти підтримки депутатської етики’ (2013) 2 Державне управління: теорія та практика 12.

⁴¹ Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України: постанова Верховної Ради України від 17 березня 2016 р. № 1035-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-VIII#Text>> (дата звернення: 12.12.2020).

наукою підходи та слушні рекомендації щодо оптимізації законодавства про статус народного депутата мали практичне впровадження, що забезпечить також наукову обґрунтованість відповідних законодавчих ініціатив.

Окремо слід відзначити, що питання вдосконалення законодавчого регулювання статусу народного обранця знайшло своє об'єктивне відображення у відповідних програмних і директивних документах. Так, ключові положення стосовно статусу парламентаря містилися, зокрема, й у передвиборних програмах кандидата на пост Президента України В. Зеленського⁴² та політичної партії “Слуга Народу”⁴³, які перемогли на останніх виборах глави держави та до Верховної Ради України.

В обох цих документах були закріплені наміри щодо зняття депутатської недоторканності, а також запровадження законодавчого механізму відкликання народних депутатів України, які втратили довіру виборців. Як відомо, перший із цих намірів вже реалізований через внесення змін до ст. 80 Конституції України. Щодо другого слід відзначити, що Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 13 січня 2020 р. № 2 створено Робочу групу з розроблення проектів законів з питань народовладдя, метою діяльності якої є, зокрема, напрацювання відповідного законопроекту.

Крім того, Програмою кандидата на пост Президента України В. Зеленського передбачено ще й запровадження нових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України, а саме: за неособисте голосування (“кнопкодавство”) та за відсутність без поважних причин на пленарних засіданнях Верховної Ради України та (або) засіданнях відповідного комітету Верховної Ради України (“депутатські прогули”). Відзначимо, що нині ці наміри втілені у законопроекті “Про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України)”⁴⁴, який перебуває на розгляді у Парламенті.

16 червня 2020 р. Верховна Рада України прийняла постанову “Про План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік”⁴⁵, якою затвердила План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік. Зокрема, у ньому визначено необхідність прийняття таких законодавчих актів:

⁴² ‘Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського’ <<https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp009pt021f01=233pt001f01=720.doc>> (дата звернення: 09.12.2020).

⁴³ ‘Передвиборна програма політичної партії “Слуга народу”’ <<https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=403pid409=27.doc>> (дата звернення: 09.12.2020).

⁴⁴ Проект Закону про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) від 29 серпня 2019 р. № 1027 <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66262> (дата звернення: 09.12.2020).

⁴⁵ Про План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік: постанова Верховної Ради України від 16 червня 2020 р. № 689-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-20#Text>> (дата звернення: 09.12.2020).

– Про внесення змін до ст. 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України)⁴⁶ (метою є забезпечення парламентської дисципліни та удосконалення переліку підстав і механізму дострокового припинення повноважень народних депутатів України);

– Про парламентську опозицію (метою є реалізація п. 21 ч. 1 ст. 92 Конституції України);

– Про Регламент Верховної Ради України (нова редакція) (метою є осучаснення та приведення до європейських стандартів Регламенту як сукупності чітких і прозорих парламентських процедур, що визначають порядок підготовки і проведення сесій, засідань Верховної Ради України, формування державних органів, законодавча процедура, процедура розгляду інших питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, порядок здійснення контрольних функцій Парламенту);

– Про внесення змін до ст. 34 Закону України “Про статус народного депутата України” (метою є приведення положень зазначеного закону у відповідність до законів України “Про державну службу”, “Про відпустки” щодо соціального та матеріально-побутового забезпечення помічників-консультантів народних депутатів України);

– Про внесення змін до ст. 35 Закону України “Про статус народного депутата України” (стосується права народних депутатів України, які не забезпечені житлом у місті Києві, на отримання коштів для компенсації вартості його оренди (винайму));

– Про внесення змін до Закону України “Про комітети Верховної Ради України” (метою є визначення порядку та підстав відкликання члена комітету Верховної Ради України).

Висновки. Підбиваючи підсумки дослідження, вважаємо за доцільне окреслити такі основні його результати і пропозиції.

Нині можна говорити, що національне законодавство про статус народного депутата України має достатню впорядкованість і наближення до європейських стандартів парламентської діяльності. Утім, на підставі аналізу законопроектів, включених до порядку денного III сесії Верховної Ради України IX скликання, а також наявних наукових розробок виокремлено проблемні питання у цій сфері, що потребують свого вирішення, а саме: неособисте голосування народних обранців, розмір депутатської заробітної плати, дотримання норм депутатської етики. Встановлено, що ці питання вже неодноразово були предметом законодавчих ініціатив, які подавалися на розгляд парламенту багатьох скликань.

⁴⁶ Проект Закону про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (н 44).

Зокрема, запропоновані законодавчі механізми за порушення порядку особистого голосування народними депутатами передбачали: встановити відповідальність (переважно кримінальну); запровадити особисте голосування за допомогою електронної системи із застосуванням сенсорної клавіші з фіксацією результатів голосування тощо.

Зі свого боку аналіз законопроектів стосовно заробітної плати парламентарів показав, що основні концепти стосувалися встановлення, зокрема: граничного розміру заробітної плати; заборони збільшення розміру заробітної плати та інших матеріальних винагород протягом чинності повноважень народних депутатів тощо.

Стосовно дотримання парламентарями норм депутатської етики законопроекти пропонували такі новації: створення Служби парламентського пристава; встановлення адміністративної відповідальності народних депутатів, посадових осіб, громадян за порушення дисципліни та норм етики на пленарному засіданні парламенту та ін.

Важливі вектори розвитку законодавства про статус народного депутата України знайшли своє об'єктивне відображення у відповідних програмних і директивних документах. Зокрема, у межах нинішньої каденції Парламенту, передбачалося: зняття депутатської недоторканності (вже реалізовано за допомогою внесення змін до ст. 80 Конституції України); запровадження законодавчого механізму відкликання народних депутатів України, які втратили довіру виборців; унормування нових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України. Удосконалення законодавчого регулювання статусу народного депутата України визначено й Планом законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, яким передбачено прийняття законів “Про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України)”, “Про парламентську опозицію”, “Про Регламент Верховної Ради України (нова редакція)”, “Про внесення змін до статті 34 Закону України ‘Про статус народного депутата України’”, “Про внесення змін до статті 35 Закону України ‘Про статус народного депутата України’”, “Про внесення змін до Закону України ‘Про комітети Верховної Ради України’”.

Нині увага багатьох науковців прикута до дослідження проблемних питань статусу народного депутата України. Ідеться, зокрема, про особисте голосування парламентарів і дотримання норм депутатської етики. У контексті вирішення цих питань пропонується: за порушення народними депутатами обов'язку особисто голосувати на засіданнях Верховної Ради України встановити політичну відповідальність, яка має наставати у формі формалізованих (правових) санкцій, що застосовуються до суб'єктів прийняття політичних рішень; запровадити в Україні інститут

заступника депутата парламенту, що сприятиме вирішенню проблеми “кнопкодавства”; ухвалити кодекс поведінки депутатів як дієвий інструмент підтримання депутатської етики, чинник ствердження суспільної довіри та партнерських відносин між владою і громадянами.

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. *Problemy zakonodavchoho zabezpechennia priorityetnykh sfer suspilnykh vidnosyn (na osnovi analizu zakonoproektiv, vkluchenykh do poriadku dennoho druhoi sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy dev'iatoho sklykannia)*, t 17 (Zaichuk V red, SPD Chalchynska N V 2020) (in Ukrainian).
2. *Problemy zakonodavchoho zabezpechennia priorityetnykh sfer suspilnykh vidnosyn (na osnovi analizu zakonoproektiv, vkluchenykh do poriadku dennoho somoi sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy vosmoho sklykannia)*, t 13 (Zaichuk V red, Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy 2018) (in Ukrainian).
3. Suslova I and Fluri F and Badrak V (red), *Parlamentska etyka v Ukraini. Realii, potreby, perspektyvy* (TsDAKR 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

4. Vasylevska T, ‘Kodeksy povedinky deputativ yak instrumenty pidtrymky deputatskoi etyky’ (2013) 2 *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka* 12 (in Ukrainian).
5. Danyliak O, ‘Polityko-pravovi aspekty neosobystoho holosuvannia u Verkhovnii Radi Ukrainy’ (2018) 2 *Stratehichna panorama* 56 (in Ukrainian).
6. Kampo S ta Volianska H, ‘Chy potribni zastupnyky narodnykh deputativ?’ [2008] 3 (76) *Pravovyi tyzhden* (in Ukrainian).
7. Klymenko O ta Danyliuk Yu, ‘Konstyutsiino-pravovyi status narodnoho deputata Ukrainy: problemni pytannia ta pidkhody do yikh vyrishennia’ (2020) 4 *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy* 50–9 (in Ukrainian).
8. Snihur I, ‘Osobyste holosuvannia narodnykh deputativ yak sposib realizatsii parlamentom svoikh funktsii’ (2011) 4 *Vybory ta demokratiia* 27 (in Ukrainian).
9. Yaroshenko V ta Kolesnichenko S, ‘Politychna vidpovidalnist yak chynnyk zabezpechennia demokratychnoho rozvytku v Ukraini’ [2016] 272 (284) *Naukovi pratsi: nauk.-metod. zhurnal. Politolohiia* 61 (in Ukrainian).

Oksana Klymenko
Yurii Danyliuk

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE LEGISLATION ON THE STATUS OF THE PEOPLE’S DEPUTY OF UKRAINE

ABSTRACT. The article is dedicated to the investigation of popular questions regarding the development of the legal status of the people’s deputy of Ukraine. Based on the important duties of the people’s deputy of Ukraine, it is possible to define their significant role in the state’s mechanism. It was established that now the most discussed remain, in particular, the questions of deputy’s immunity, imperative mandate, personal voting, the amount of

deputy's salary, compliance regarding the norms of deputy's ethics. These questions have repeatedly been the subject of legislative initiatives submitted for consideration by the parliament. Previously, legislative mechanisms for violation of the procedure of personal voting by people's deputies suggested: to establish responsibility (mainly criminal); to introduce a personal voting mechanism, using an electronic system with sensor key and with the recording of voting results, etc.

The analysis of drafts concerning the salaries of parliamentarians demonstrated that they suggested establishing the following: the limited level of salary; forbiddance of increasing the salary amount and other material remuneration during the term of service for people's deputies, etc.

Regarding parliamentarians' compliance with the norms of deputy ethics, the drafts introduced the following innovations: creation of the parliamentary bailiff Service; establishing of administrative responsibility of people's deputies, executives, citizens for violation of discipline and ethic norms at the Parliament plenary session.

Important vectors of legislation development regarding the status of the people's deputy of Ukraine have found their objective representation in relevant programs and directive documents.

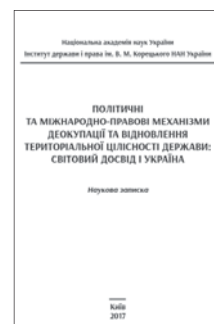
In the context of resolving questions regarding personal voting of parliamentarians and compliance with the norms of deputy ethics, the following was suggested by scientists: for violation by deputies of the obligation to personally vote at the Verkhovna Rada sessions, it would be necessary to establish political responsibility, which should come in the form of formalized (legal) sanctions applied to the subjects of political decision-making; to introduce in Ukraine the institute of "parliament advocate", which will contribute to solving the problem of "button-pressing"; adopt the code of conduct of deputies as an effective tool for supporting deputy ethics, a factor in asserting public trust and partnerships between the authorities and citizens.

KEYWORDS: status of the people's deputy of Ukraine; non-personal voting of people's deputies; amount of deputy salary; deputy ethics; draft legislation.

Політичні та міжнародно-правові механізми деокупації та відновлення територіальної цілісності держави: світовий досвід і Україна: Наукова записка / Кресіна І. О. (керівник авт. кол.), Кресін О. В., Проценко І. М., Савчук К. О., Стойко О. М. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 132 с.

Розглянуто теоретико-методологічні підходи до вирішення проблем відновлення територіальної цілісності держави та деокупації. Проаналізовано світову практику вирішення таких проблем.

Охарактеризовано стан законодавчої бази України щодо статусу окремих районів Донецької і Луганської областей, Автономної Республіки Крим. Розглянуто законодавчі ініціативи щодо деокупації, реінтеграції, відновлення суверенітету Української держави на цих територіях, запропоновано розглядати деокупацію як комплекс заходів, що містять військову, адміністративну, економічну та реінтеграційну складові.

ПРАВО УКРАЇНИ • 2020 • № 12 • 184-199